

Varga Róbert*

AZ IGEKÖTŐK TANÍTÁSA

(Szempontok egy magyar-francia összehasonlító vizsgálathoz)

I. Bevezetés

Lehet-e valóban tényleges magyar-francia összevető vizsgálatról beszélni épp az igekötők esetében? A dolgozat címében kitűzött célok nagy valószínűség szerint csak részben igazolhatók, mivel az igekötő francia nyelvben (ebben a formában) ismeretlen jelenségének akár pusztán történeti-leíró, akár funkcionális megközelítésekor gyakran nem várt nehézségekbe ütközünk. Így természetesen akkor is, ha francia anyanyelvű tanulóinkat próbáljuk bevezetni a magyar igekötők bonyolult rendszerébe, ami már a kezdő szinttől folyamatosan problémát jelent. Ezért leginkább azokat a módozatokat és hivatkozási alapokat tekintenénk át röviden, melyeken keresztül az igekötők összetett jelenségét közelebb hozhatjuk a (jelen esetben a francia) nyelvtanulóhoz. Módszereit tekintve tehát – klasszikus kontrasztív nyelvészeti problémák felvetése helyett – a dolgozat azoknak a lényeges tapasztalatoknak a rövid összegzését vállalja fel, melyeket egy magyar mint idegen nyelv-tanár általában is sikerrel konvertálhat az igekötők használatának tanításakor.

A francia nyelvhez történő viszonyítás ötlete több okból sem teljesen indokolatlan itt. Egyrészt, amennyiben a nagy európai nyelvek közül (például a germán vagy szláv nyelvekkel ellentétben) a franciában viszonylag kevés az olyan közös, illetve magyar nyelvben előfordulókhöz hasonló szófajtani kategória, ami hivatkozási alap lehetne az igekötő jelenségének a tanuló felé történő megvilágítása esetében. Így, főleg közvetítő nyelv nélküli oktatás esetén, a francia anyanyelvű tanulókkal kapcsolatban megfigyeltek egyfajta „közös nevezőt” adhatnak azokra az esetekre, amikor a célnyelv rendszere meglehetősen különbségeket mutat a tanuló anyanyelvéhez képest. Másrészt, és az igazi apropót talán ez adja, a magyar mint idegen nyelv leírásának szempontjából is figyelemre méltó az a mód, ahogyan a Kassai György–Szende Tamás szerzőpáros az igekötőkről szóló részt tárgyalja magyar nyelvtanában, amely először 2001-ben jelent meg *Grammaire fondamentale du*

* Varga Róbert, tanársegéd, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Francia Tanszék, vakt01@hotmail.com

hongrois címen. E rövid fejezet tanulmányozása ugyanis, különösen egy készülő kísérleti tananyag tükrében, kiváló alkalmat nyújthat arra, hogy, még a „Hogyan?” kérdésre történő válaszadás előtt, általánosságban újratárgyaljunk néhány egyéb érdekes szempontot az igekötő tanításával kapcsolatban: *mennyit?*; *melyikeket?*; *milyen sorrendben* tanítsuk? És egyáltalán: *mit tekintsünk igekötőnek* és *mi alapján?*

Az ilyen kérdésfeltevések természetesen nem véletlenek, hiszen a magyar mint idegennyelv-tanár számára esetenként már a tananyag megtervezésekor gondot okoz annak felvázolása is, hogy mit is kellene pontosan egy külföldi tanulónak megértenie az igekötőn és annak nyelvünkben betöltött funkciójáról. A *Grammaire fondamentale* tanulmányozása ennek megvilágításában is segítséget nyújthat, azal együtt, hogy természetesen nem lehet egy funkcionális szempontú tananyag elkészítésekor még a legmodernebb leíró szempontú összefoglaló munka kategóriáit teljes egészében követni. Főleg, ha egy adott nyelvben nem létező kategóriát kell azon a nyelven megnevezni és elmagyarázni a tanulók számára.

II. Az igekötő leírásának szempontjai: a funkciók

Az említett nyelvtan külön figyelmet fordít erre. Az, hogy melyek az igekötő leglátványosabban szembetűnő tulajdonságai egy franciák számára készült leírásban, talán kiderül abból a szemléletes Pilinszky-idézetből, amivel a szerzők az igekötőre vonatkozó fejezetet indítják:

„Még **ki** lehet **nyitni**
 És **be** lehet **zárni**
 Még **föl** lehet **kötni**
 És **le** lehet **vágni**
 Még **meg** lehet **szülni**
 És **el** lehet **ásni**”

Az első (és a szerzők által az idézetből kiemelt) probléma a francia olvasó számára is érthetőbbé válik, amint megnézzük az idézet fordítását, hiszen a példából láthatjuk, hogy a Pilinszky-négysoros lefordításánál mi sem nehezebb, mint egy Pilinszky-hatsoros.

„On peut encore **l'ouvrir**.
 Et on peut encore le **fermer**.
 On peut encore le **pendre**.
 Et on peut le **dépendre**.
 On peut le **mettre au monde**.
 Et on peut **l'ensevelir**.”

Első fontos észrevételünk Kassai és Szende munkájával kapcsolatban ennek megfelelően az lehet, hogy az igekötőt, a magyar nyelv legújabb hazai leírásait következő-

tesen szem előtt tartva, nem igei prefixumként – ahogy ezt például vele ellentétben a német elnevezés mutatja – hanem ún. *préverbe*-ként tartja számon nem sorolva be például leíró-történeti alapon a magyar határozószók közé (vö. Szili 1999: 8). Ez az elnevezés, azon túl, hogy az igekötőt az igehez azt megelőzve kapcsolódó elemként jelöli meg, egy önálló igemódosítói kategória létét erősíti meg (vö. Kiefer 2000: 459) épp a jellegzetes mondattani viselkedés miatt (az igekötő nem minden esetben *fixum*, azaz bizonyos körülmények teljesülése az igevel nem alkot szétválaszthatatlan egységet). A magyar mint idegennyelv-tanár fantáziájának megmozgatóhoz ez az egyetlen tény még önmagában kevésnek tűnhet, ezért az alábbiakban felelevenítenénk néhány olyan kategóriát, melyek mentén a szerzők, még az egyes igekötők legkülönbözőbb jelentésárnyalatait felsoroló öt oldalas listát megelőzően, az igekötő problémakörét tekintik át.

Irányadás

E hat sor fordításakor az irány „analóg” leképezése (*fölköt, levág*) a legritkább esetben jön létre prefixumokkal a franciában, ami a magyar igekötő egyformán gazdag predikátum és funktor funkcióit mutatja. Egyes képzett alakokat vizsgálva is nagyjából ugyanez az eredmény: a cselekvés (mozgás) irányának ilyen megjelölése (mint a magyar *kijárat/bejárat* szavaknál), ellentétben például az oroszral (*выход/вход*) vagy a némettel (*ausgang/eingang*), a franciában a *sortie/entrée* önálló lexikai párban fejeződik ki. Bár tudunk francia példát is adni olyan esetekre, amikor egy igei prefixum konkrét irányt jelöl: *transmettre* (‘átad’), *suspendre* (‘felüggeszt’), *parcourir* (‘keresztülmegy, átfut’). Az igekötők funkcióit szemléltetve így a szerzők is megerősíteni látszanak azt a felfogást (Hegedűs 2004: 247), hogy az igekötők egyik legelső fontos tulajdonsága, a magyar nyelv térszemléletével összefüggésben, az irányadás-iránymódosítás.

Vonzatkeret-módosítás

Kontrasztív szempontból leírva ezek a módosulások kétfélék: ha új igekötő esetén az adott vonzat is módosul (*szeret vkit-beleszeret vkibe, beszél vkibe-rábeszél vmire*), illetve az igekötős ige az igekötővel kötelező vonzatot is kap, azaz ha például tárgy (COD)¹ illeszthető az egyébként (legalábbis a franciában) intranszitivként létező forma igekötős megfelelőjéhez: *úszik-átúszik vmit* stb.

Befejezettség - perfektivitás

Az aspektus kérdése, vagyis hogy az igekötő hordoz-e információt a főige által megjelölt cselekvés beteljesülése, illetve eredménye szempontjából, szintén fontos szempont az igekötők magyar nyelvben betöltött jellegzetes funkcióinak tárgyalá-

¹ Complément d’objet direct.

sában (ideértve a jövő időnek megfelelő jelentésárnyalat kifejezését, melyet Szende is az eredmény kifejezésére vezet vissza). Megjegyezve, hogy az *egyszerű ige/igekötős ige* ellentétpár nem feleltethető meg szisztematikusan a folyamatos/befejezett ige szembeállításának, a legtöbb esetben mégis ez a helyzet. A fő nehézséget pedig az adja, hogy francia nyelv ezt a szembenállást, a szerzők példái jó illusztrálják, ilyen formában nem ismeri², és a legkülönbözőbb módokon – másik igével, körülírással vagy múlt időben perfektum/imperfektum igeidővel – fejezi ki (kiemelés tőlünk):

Megy/bemegy a házba: **aller à (vers) la maison/entrer dans la maison**
 Olvassa/elolvassa a könyvet: **lire le livre/lire le livre d'un bout à l'autre**
 Tudja/megtudja a címét: **connaître son adresse/apprendre son adresse**

III. Az igekötő leírásának szempontjai: mondattani problémák

Az igekötők magyar nyelvben betöltött lehetséges funkciói után az igekötős igékre vonatkozó szintaktikai jelenségek és szabályok áttekintése következik. Ennek jelentősége elsősorban az, hogy a szemantikai vagy aspektuális disszonanciák ellenére, az igekötő mondatban betöltött igemódosítói (*préverbe*)³ pozíciója mindig megmarad közös tulajdonságnak. Az *igekötő helye* című vonatkozó alfejezetben a szerzők tehát részletesen ismertetnek számos olyan fontos körülményt, melyek teljesülésekor nem érvényes az az alaptétel, miszerint az igekötők „normális esetben megelőzik az igét, amelyhez kapcsolódnak”. Ilyen módosító körülmények lehetnek a teljesség igénye nélkül:

- az igei állítmánytól eltérő mondatrész fókuszálása,
- a kérdés, tagadás fókuszálása,
- megszorítás, kirekesztés (*csak, kevesen, ritkán*), negatív tartalom (*későn, rosszul*) kifejezésekor,
- módbeli vagy egyéb értelmű segédige jelenléte (*tud, lehet, kell, fog*) az igekötős ige infinitivusa előtt.

A fenti megközelítés talán nem bír számottevő újdonsággal, hiszen egy leíró nyelvtan tárgyalási módja és azon aspektusok között, amelyek ebből a gyakorlatba (azaz a MIH-tananyagba), az oktatási célrendszer részeként közvetlenül bekerülhetnek – elsősorban a célnyelv grammatikájának összefüggésrendszerébe történő beillesztés mélységének tekintetében – már a mennyiségi különbségek is lényegesek. Érdemes felhívni azonban a figyelmet néhány olyan tapasztalatra, amelyek az igemó-

² Elvértve található persze a franciában is néhány olyan példa, mint *fuir/s'enfuir* ('menekül/elmekül'), *aller/s'en aller* ('menni/elmenni').

³ terminológiájában a *preverbum* az igemódosítót általában jelenti, míg Szendéék munkájában csak az igekötőt Kiefer (2000: 461).

dosítói pozíció kihangsúlyozása következtében átgondolásra érdemesíthetik az igekötő tanításával kapcsolatos irányelveket.

Azáltal, hogy a Szende–Kassai-féle magyar nyelvtan, a klasszikus történeti leíró morfológiai kategóriákkal szemben, funkcionális rendező leveket követ, az igemódosítói kategórián keresztül kiszélesíti az igekötőnek, illetve igekötő-szerűnek minősíthető elemek körét. Ez a szemlélet indokolja azt, hogy a fejezet végén található függelékben (*Liste des préverbes*) a szerzők 46, az igemódosítóra jellemző szintaktikai tulajdonságokkal rendelkező szót sorolnak fel. Elsősorban e tulajdonságuknál fogva kerülnek be ide olyan, igekötői minőségükben ritkábban tárgyalt, újabb keletű grammatikalizációs folyamatok eredményeként létrejövő, „képzőszerű funkciójukkal” kitűnő igekötők, mint *agyon-*, *belyre-*, *kölcsön-*, *tönkre-*, *újja* (Kiefer 2000: 483).

Az igekötői-igemódosítói kategóriát még inkább szélesíteni látszanak az ugyanitt tárgyalt ún. „kvázi igekötők” (*quasi-préverbes*): *itt*, *ott*, *fent*, *lent*, *kint*, *bent*. A szerzők definíciója ezek szerint szófajteni értelemben határozószók, de viselkedésük a mondatban az igemódosítókéval rokon:

A kulcs *benn* maradt a házban.

Ott felejtette az asztalon a szemüvegét.

Fenn laknak a Rózsadombon.

Ez az elnevezés és kategorizálás természetesen vitatható, azonban számos tanulságot vonhatunk le belőlük az igekötők definiálásakor abból a szempontból, hogy a lexika tanításakor az igekötős ige vagy „kvázi-igekötős” szintagma egésze mennyire tekinthető esetenként önálló egységnek, illetve miként lehetne ezzel összefüggésben több figyelmet fordítani általában az igemódosító mondatbeli viselkedésének tanítására.

IV. Jelentéstani problémák: komplex jelentésváltozás, transzparencia, absztrahálódás

Az igekötők magyar nyelvben betöltött funkcióinak taglalásakor szándékosan nem térünk ki a komplex jelentésmódosítás eseteire, mivel ez a probléma összetettségénél fogva önálló kifejtést érdemel: feltétlenül érintenünk kell itt a kompozicionalitás és a transzparencia problémáját. Különösen a Szende–Kassai-féle nyelvtan igekötőket tartalmazó listájának tükrében, ahol egységes szemantikai szempontok helyett csupán a szintaktikai szempontok érvényesíthetők maradéktalanul (Szili 1999: 14).

Az igekötő ilyen, többletjelentést adó funkcióját a magyar szakirodalom leggyakrabban a képzőszerű funkció betöltése, illetve a lexikalizálódás jelenségével összefüggésben közelíti meg. Kontrasztív dimenzióban, funkcionális szempontból leg-

⁴ Néhány perfektív igekötős szerkezet kontrasztív szempontból nézve inkább tekinthető lexikalizálódási folyamatnak semmint a jelentést kompozicionálisan megőrző összetételnek. Nehéz ugyanis a franciában – ahogy a szerzők által hozott példák is mutatják – csak a

inkább azt vizsgálhatjuk, hogy ilyenkor (lásd még a befejezettség különféle eseteinek szemléltetését⁴) a franciában az igekötő jelentése milyen határozószókkal vagy adekvát névszói bővítményekkel adható vissza, mivel az igekötős ige vagy komplex jelentéseket sűrít egymásba, vagy a képződő alakoknál a jelentés absztrahálódásának foka magas. A felvázolt paradigma (*egyszerű ige/igekötős ige*) esetén problémát jelent például, ha az alapige nem értelmes (**süketül*, **bénul*), vagy a kapott jelentés olyan absztrakciós síkon mozog, ahol, például egy már ismert igekötő esetén, kompozicionálisan nem következtethető ki a tanuló által.⁵ A nyelvtanítás (és nem a nyelvelírás) oldaláról nézve tehát nehézséget okozhat annak eldöntése, hogy hol húzódik az a határ, amitől kezdve a megtanítandó igekötős ige új, önálló lexikai egységet alkot. Ennek egyik legfontosabb módszertani következménye, hogy, a *Grammaire fondamentale* szerzőihez hasonlóan, az igekötők jelentésváltoztató funkciójának tárgyalása többnyire a kompozicionálisan könnyen elemezhető jelentésekre korlátozódik, míg az ennél összetettebb jelentések magyarázatával a részletes szöszedet foglalkozik.

A Szende–Kassai nyelvtan alapján leszűrhetjük, hogy, főleg a tanuló anyanyelvére való lefordíthatóság szempontjából, az igekötőkkel kapcsolatos lexikalizálódási és grammatikalizálódási érdekességeit szemléltetve nem haszontalanok az olyan fejtegetések, mint példájukban a *meg mögé* vagy az „*agy+on*’=*sur le cerveau*” magyarázatok, ugyanakkor túlzott elvárásokat generálhatnak a tanulóban (például az *agyonnyom* esetén ez a minta már félrevezető; a szöszedetben éppen ezért ‘halálra’, illetve ‘túlzottan’ értelemben fordítják franciára). Ezek az igekötők, a ma is tovább élőkkel szemben, már elhomályosuló térbeli kapcsolatokat jelölnek, ellentétben az olyan, elsődlegesen iránymódosító funkciójukban létező (és így a legelőször tanított) igekötőkkel, mint a *ki-*, *be-*, *le-*, *fel-*.

Márpedig a kompozicionalitás és a transzparencia felől vizsgálva leginkább az ilyen, elsődleges jelentésükben térbeli kapcsolatokat jelölő igekötők esetében okozzák a legtöbb zavart a tanuló számára: a látszólagos transzparencia egyenesen félrevezető, amennyiben a kapott összetétel nem azt a jelentést hordozza, amire a mozgást jelentő igék irányt jelölő igekötőinek elsajátítása után következtetni lehetne. Az elmondottak pedig egyben arra is figyelmeztetnek, hogy a tanuló szemszögéből egyértelműen nagynak tűnik az ugrás a kezdő szinten már tanított irányjelölő funkció és a továbbiakban elsajátítandó funkciók, így a befejezettségé között. Ez a probléma, elsősorban a kezdő anyanyelvű tanárban, eleinte nehezen tudatosul, melynek eredményeként az, minden átmenetet és óvatosságot nélkülözve és elsősorban a szókinccsfeljesztés igényeit szem előtt tartva, néha koncepció nélkül válogat a befejezettséget jelölő vagy éppen képzőszerűen működő igekötők közül már a tanítás legelső szakaszában.

fenti szabályok segítségével olyan összetett változásokat megmagyarázni, mint *nő-kinő vmit*, *beszél-rábeszél vmire*, *ül-leül tíz évet*.

⁵ „Képzőszerű funkciót tölt be az igekötő, ha az igekötős ige jelentése nem következtethető ki pusztán a két összetevő jelentése + a perfektivitás összegéből” (vö. Hegedűs 2004: 247).

Hosszasan le lehetne ezen a ponton olyan példák felidézésével eljárni, mint a *kicsinál-becsinál*, melyek természetesen a *kimegy-bemegy* pártól eltérően nem elentétes jelentést fejeznek ki (hiszen a jelentés lényeges elemét nem az igekötő, hanem a főige hordozza, melynek jelentésétől függően, előbbi leginkább tranzitív igeként, utóbbi pedig akár tranzitívként, akár intranszítívként is szerepelhet). Hasonló a dilemma a *Grammaire fondamentale*-ban idézett *ül* ige igekötős alakjainak tanulmányozásakor, hiszen az igekötő funkciója más és más a *leül valahová* és a *leül tíz évet* összetételek esetében. Az absztrahálódás különböző fokainak megértése természetesen függ a tanuló anyanyelvétől is (a francia anyanyelvű tanulóknál ez mintha az átlagosnál nehezebb lenne). Ez jó esetben a legnagyobb segítséget adhatja az analógiák megértésében, esetenként viszont az L_1 és L_2 közötti transzfer negatív hatású, ami nem elhanyagolható tényező a magyar mint idegen nyelv-tanár számára sem.

Az összetétel „hiperkorrigáló” logikája néha azonban fordítva is működik a magyar anyanyelvű beszélőben, amikor analóg módon „fogad be” más nyelvekből igei prefixumos vagy ’preverbumos’ szerkezeteket. Gondoljunk azokra a vajdasági magyarokra, akik a szerb *naći* (‘megtalál’) ige alapján analógiás hatásra *ráfutok* (*na + ići*) használnak magyarul. De ennek az ellenkezője is ugyanígy igaz lehet, mint azt a viccben előforduló példa mutatja, amikor a székely a felvágott kifejezést ’*sustăiat*’-ként fordítja románra. Ugyanígy feltehetnénk a kérdést, hogy az olyan szavak, mint *felvilágosodás* vagy *kiállítás* „hozott anyagból”, azaz belső fejlődés útján képzett igekötős alakok vagy tükörszóként átvett műveltségyszók, melyek leképezése és befogadása teljesen transzparens módon ment végbe nyelvünkben (valószínűleg utóbbiak, mégpedig éppen a német igei prefixum igekötőként történő megfeleltethetősége miatt, l. *Aufklärung*, *Ausstellung*).

V. Módszertani következtetések

Milyen következtetéseket tudunk a fentiekből, elsősorban a kezdő szintre vonatkozóan, módszertani szempontból leszűrni? Először is, azzal a vitathatatlan észrevétellel együtt, hogy az igekötő problémájának folyamatosan jelen kell lennie a tanításban (és egyébként a MIH-tankönyvek tanúsága szerint jelen is van) azt, hogy az igekötők tanításának sorrendisége külön figyelmet igényel a magyar mint idegen nyelv oktatásában. Az általunk bemutatott, elsősorban az idegen olvasó számára (de ugyanúgy a magyar mint idegennyelv-tanár számára is) érdekes és szemléletes módon rendszerező magyar nyelvtan e problémával kapcsolatban is iránymutatónak bizonyul. Azt sugallja ugyanis, hogy elsősorban két probléma bevezetése (az igekötő irányjelölő funkciója és az igekötő helye a mondatban) kiemelt fontosságú már a kezdő szinten. Ennek oka, hogy a tanulóban viszonylag gyorsan interiorizálódnak mind az irányhármasság és igekötők e funkciójának összefüggései, mind az igekötő igemódosítókra jellemző elválásai a főigétől. A kezdő szint a funkciók közül ezért általában legfeljebb kettő megismertetését vállalhatja: az irányhármassággal összefüggésben a térbeli viszonyok jelölését és – nagyon korlátozott mértékben – az aspektualitást (befejezettséget).

A forgalomban lévő nyelvkönyvek különböző módon és különböző sikerrel kombinálják az igekötők első funkciója és az irányhármasság tanítását kezdő szinten. A helyragok teljes ablativusi-lativusi-locativusi irányhármassági paradigmájának elsajátíttatását esetenként szorosan követi, de olykor meg is előzheti az igekötő alapirányainak tanítása (vö. Szili 1990) (az irányhármasság tudatosítása csak a 'bemege a szobába' vagy a 'kimege a kertbe' esetén kíséri az igekötők rendszerét, míg a 'kimege a szobából' kombináció a későbbiekre marad). A helyragok teljes irányhármassági paradigmájának (teljes paradigmaként értve ez esetben a teljes irányhármasságot és a teljes ablativusi, lativusi és locativusi ragrendszert, vagyis olyan ragokat is, mint *-bOz*, *-nÁL*, *-tÓl*) ismerete ugyanakkor megkönnyítené olyan új igekötős igék tanítását is, mint 'odamegy', 'átmegy' stb. Ebben a korai szakaszban fontos a megfelelő igék kiválasztása is: a *Hungarolingua* tankönyvcsalád módszere, melyben az igekötők tanításának legelső, szemantikailag „legkonkrétabb” szakaszában a mozgást (*megy, jön, száll*), illetve a térbeli mozgátás (*vesz, tesz, visz* stb.) igéivel végzik, példa értékű ebből a szempontból.

Második tanulásként jelölhetjük meg a konkrét-absztrakt sík tudatosításának fontosságát, aminek „pusztán” annyi jelentősége van, hogy mennyire pontosan fordíthatók át az igekötő egyes többletjelentései más nyelv működési logikájára. Íme két eset, e sorok írójának gyakorlati tapasztalatából: az egyik a *fest* ige különböző igekötős összetételeinek (*lefest, befest, átfest, kifest* stb.) jelentésárnyalataihoz kapcsolódik, melyek részleteiben meglehetősen nehezen sikerült eligazítanom egy tunéziai arab ismerőst, mivel a szótárak változó pontossággal tüntetik fel az igekötővel ellátott ige eredeztetett jelentéseit. A másik eset egy idei cseh tanuló példája, aki Durst Péter új tankönyvének egyik illusztrációját fogadta értetlenkedve, melyen a rajzon szereplő figura oldalirányú mozdulatokkal „törli *le*” a táblát (annak elmagyarázása, hogy ebben az igekötős igében milyen többtagú szintagma sűrűsödik össze, főleg kezdő szinten és közvetítő nyelv nélkül, többnyire körülményes).

A kérdés tehát az, hogy a tananyag tervezésekor lehet-e „okosan”, a konkrétól az absztrakt sík felé haladó rendszert alkotva beépíteni az újabb igekötők tanítását a tananyagba? A kívánatos persze az lenne, ha a konkrét térbeli mozgást kifejező igekötőktől távolodva, először a befejezettséget jelentő, a bonyolultabb térbeli viszonyokat kifejező, majd az egyre elvontabb jelentéskategóriák felé haladnánk. A gyakorlatban azonban ennek megvalósítása számos esetben (l. *Hungarolingua* 2. rész) a rendszer túlbonyolításához, kavargáshoz vezet. Az irány-befejezettség-képző funkciók sorrendiségének egyetlen pedagógiai „eredménye” talán mégis van, amennyiben a tanulóban hamar fel tudjuk kelteni a gyanút, hogy az igekötős igéknél rendre nem transzparenssek vagy csak „hamisan transzparenssek” a kapott jelentések. A középhaladó hallgatóinkon végzett megfigyelések mindenesetre azt támasztják alá, hogy a tanulók már szinte száz százalékos biztonsággal alakítják át a példamondatok igekötős igéit módbeli segédigékkel, tagadással, összetett jövő idővel, alanyi és tárgyas ragozással kombinálva. A konkrét/absztrakt jelentésárnyalatok automatikus felismerése, valamint annak megállapítása, hogy egy szó valóban igekötős ige-e (pl.: **be-tonoz?*) viszont, alkalmazható egzakt nyelvtani szabá-

lyok híján, egyelőre nem várható el teljesen, csak az irányváltozást vagy egyszerűbb befejezett cselekvést jelölő igekötőké.

Harmadikként megjegyeznénk, hogy a MIH-tankönyveket az igekötő tanításának szempontjából összehasonlítva mindig érdekes tapasztalatot jelent, hogy az igemódosító mondatbeli viselkedést milyen szemantikai (konkrét vagy absztrakciós) mélységgel kombinálva és milyen nyelvtani jelenséggel kapcsolatban tanítjuk meg. Az igekötő főigétől való elválásának szemléltetését tanulmányozva azt látjuk, hogy ez bár a nyelvkönyvekben kezdő szintű tananyag, de különféleképpen kerülhet bevezetésre:

- *A felszólító mód tanításával összekapcsolva* (l. *Hungarolingua* tankönyvsorozat). Az igekötő elválásának problémáját egy új igemóddal együtt tanítjuk, ezzel viszont a (közép)haladó szintre és az egyébként nem egyszerű *folyamatos/befejezett* aspektus megtanulása utánra tolvá ki az összes ideidő megtanítását.
- *A tagadás tanulásával*. Ezt a módszert általában azért ellenzik, mert a magyarban fókusz pozícióba hozva nem csak a cselekvés egészét, hanem a megfelelő mondatrészeket is viszonylag egyszerűen tudjuk tagadni: *Nem megyek fel/Nem fel (banem le) megyek /Nem felmegyek, (banem lejövök stb.)*. Ami zavart kelthet a nyelvtanulóban, az éppen az, hogy az igekötős ige esetén az igekötő elválása miatt a logikailag legkézenfekvőbbnek tűnő eset (a cselekvés egészének tagadása) fejezhető ki bonyolultabban.
- *A kiegészítendő kérdés tanulásával egy időben*, mint a már említett osztrák kiadású *Lépésről lépésre* című kiadványban. Ez a módszer, azon túl, hogy ezzel összefüggésben a mondatbeli intonáció korai tanításának is nagy jelentőséget tulajdonít, már a kezdő szinten a magyar nyelv szintaxisának egyik igen nehéz problémájába avat be, a fókuszálásba. A kiegészítő nyelvtani magyarázatok miatt – más nyelvek, így a francia számára, ahol a kiemelő szerkezetet használják hasonló nyomatékosítás kifejezésére, ez a megoldás idegen – ezért ez a választás olyan esetekben célszerű, ahol közvetítő nyelv áll rendelkezésre.
- *A módbeli segédigés vagy más infinitívusos szerkezetekkel* (*lehet, szabad, akar, tud, fog stb.) együtt*. A Kassai—Szende-féle nyelvtan rendszerezése azt inspirálja, hogy célszerű viszonylag hamar túlesnünk ezeken az eseteken, mivel a nyelvtanilag legegyszerűbb, funkcionális szempontból pedig már az előbeszédben kezdő szinten is nélkülözhetetlen tartalmak kifejezéséhez (lehetőség, tiltás, szándék, képesség stb.) kötődnek.

Ez utóbbi összehasonlítással arra szándékoztunk rávilágítani, hogy az igekötő problémakörének meglehetősen összetettsége ellenére is elképzelhetünk valamiféle kombinációs sorrendet, melyet követve jobb rendszerezéssel közvetíthetjük a tanuló felé. Anélkül, hogy az igekötő tanításával kapcsolatos szemantikai jellegű problémák kétségbevonhatatlan nehézségével vitatkozhatnánk, tapasztalatunk azt mutatja, hogy a kapcsolódó (például a francia tanulók számára látványosan idegen, de legalább tanulható) mondattani törvényszerűségeket is érdemes már a kezdő szinttől bemutatni. Az pedig, hogy a tankönyvek már az első órák anyagától különféle megoldásokat kínálnak a bemutatásra jelzi, hogy a kérdés mára már élénken

foglalkoztatja a MIH-tankönyvírókat is. A módbeli segédige+infinitivusos szerkezetek igekötős igékkel történő gyakorlása viszont – első lépcsőként, anélkül, hogy még az igekötő főige mögé kerülésének eseteit részletesen vennénk számba – jó bemelegítést jelenthet az igekötő (és általában az igemódosítók) mondatbeli helyéhez kötődő összetett nyelvtani szabályok tudatosításához.

Irodalom

- Durst Péter 2004. *Lépésenként magyarul*. SZTE Hungarológiai Központ, Szeged.
- É. Kiss Katalin–Kiefer Ferenc–Siptár Péter 2003. *Új magyar nyelvtan*. Osiris, Budapest.
- Hegedűs Rita 2004. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Tinta Kiadó, Budapest.
- Hlavacska Edit–Hoffmann István–Laczkó Tibor–Maticsák Sándor 1993. *Hungarolingua* 1–2. Debreceni Nyári Egyetem, Debrecen.
- Kiefer Ferenc (szerk.) 2000. *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szende Thomas–Kassai Georges 2001. *Grammaire fondamentale du hongrois*. L'Asiathèque.
- Szili Katalin 1999. *Hogyan tanítsuk? I. Az igekötők. Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és hungarológia köréből* 38. ELTE, Budapest.
- Szili Katalin 1990. *Lépről lépésre. Ungarisch für Anfänger*. Wien.